משנה · אחרונים · תוספות יום טוב · סדר טהרות

תוספות יום טוב על משנה עוקצים

רבי יום טוב ליפמן הלר הלוי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

תוספות יום טוב על משנה עוקצים

רבי יום טוב ליפמן הלר הלוי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/תוספות-יום-טוב-על-משנה-עוקצים/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

משנה עוקצים, הקדמה 4
פרק א 4
משנה א 4
משנה ב 4
משנה ג 5
משנה ד 5
משנה ה 5
משנה ו 7
פרק ב 7
משנה א 7
משנה ב 8
משנה ג 9
משנה ד 9
משנה ה 10
משנה ו 10
משנה ח 10
משנה ט 11
משנה י 11
פרק ג 12
משנה א 12
משנה ב 12
משנה ג 13
משנה ד 13
משנה ה 13
משנה ו 14
משנה ז 14
משנה ח 15
משנה ט 15
משנה י 16
משנה יא 16
משנה יב 16

משנה עוקצים, הקדמה

מסכת עוקצים הניחה לאחרונה. מפני שהוציאוהו בדרכי הסברא ואין להם עיקר בכתוב. הרמב"ם. ור"ל שהחלוקות שמחלקין. איזו הוא שומר או יד. ואיזו צריכין הכשר כו' הכל סברא. ואין מקרא מורה אשר יאמר כי הוא זה אשר יכשר בלא מחשבה. ואשר הוא שומר או יד. אבל בעיקר הדינין. הרי יש להן על מה שיסמכו כמו שבא בפירושן של הרמב"ם והר"ב שמן הכתוב נלמדין. ועוד דהגע עצמך. והרי לידים אין עיקר כלל מן התורה. כל' הר"ב במשנה ג' פ"ח דברכות. ועיין מ"ש שם בס"ד. וכן במס' ידים פ"ג משנה ב'. ושוב אין בהם סברא כמו באלו. ומיהו בגמרא פ' כל הבשר (חולין דף ק"ז) רבא אמר כר"א בן ערך. דדריש ליה מקרא וידיו לא שטף וגו' ובתוספתא מסכת טבול יום ועוקצין בחדא מכילתא. וידים מסודרת קודם להן. אבל גם דברי הר"ב בסוף מכילתין שהיא חתימת המשנה:

פרק א

משנה א

יד. כתב הר"ב והן עצם שאין בו מוח. רש"י פרק ט' דחולין דף קי"ח. ובהכי לא תקשה אדתנן בפ"ב משנה ו':

ולא מצטרף. כתב הר"ב שאין טומאת אוכלין בפחות מכביצה. ומשמע בין לטמא. בין ליטמא. והארכתי בזה ברפ"ב דטהרות:

שומר אף ע"פ שאינו יד. פי' הר"ב כגון קליפת הפרי. וכ"ש העוקץ הנוגע ודבק בו כדלעיל:

ומצטרף. כתב הר"ב דכתיב על כל זרע זרוע אשר יזרע ומאי אשר יזרע. שאין צורך לאמרו אשר יזרע בתחלת העיון. לפי שכל זרע אין ספק כי הוא יזרע. הרמב"ם. ועיין בפי' הר"ב רפ"ט דחולין. ומ"ש שם. ועיין בספ"ק דטבול יום והקשו התוספות דחולין שם [ד"ה שומר] דלמאן דבעי כביצה לקבל טומאה מנלן צירוף בשומר להכניס דאימא קרא אתא להוציא וי"ל כיון דיד מכניס ומוציא ושומר מכניס ומוציא לענין צירוף שומר נמי ל"ש. ע"כ:

משנה ב

והנפוס. ובכלאים פ"ק משנה ג' וה' גרסינן והנפוץ. ואין תימא דסמ"ך וצד"י ממוצא אחד זס"שרץ. ובערוך גרס גם בכלאים (פ"ק משנה ג') בסמ"ך. וכן הר"ש:

שרש צנון גדול. השרש הטמון בקרקע מן הצנון. יש בקצהו גיד דק. והוא אשר נקרא (שרש) צנון גדול. הרמב"ם:

המיתנא. והר"ב העתיק והמינתא. וראיתי בפירוש הרמב"ם שכתב הלוף והמיתנ'. וגם הר"ש לא העתיק אלא המיתנא:

משנה ג

הפרכיל. כתב הר"ב לשון פרכילי ענבים. בגמ' רפ"ד דביצה:

וזנב של אשכול שרקנו. פי' הר"ב ואף הוא שעורו בכ"ש. וכך כתב הר"ש. וכן נראה מפירוש הרמב"ם. ובחבורו פרק ה' מהט"א (הלכה ב') העתיק המשנה כלשונה:

ויד המכבד של תמרה. לשון הרמב"ם ידועה כי עוקצי התמרים. יש להם קצה עבה. יחבר אותן כדמות קנה הלולבין. והוא נקרא יד מכבד של תמרה. לפי שהיא דמות יד המטאטאים. ועיין עוד במשנה ה':

ויד כל הנקצרים שלשה טפחים. הרמב"ם פ"ה מהט"א (שם):

ומלעין של שבולת. כתב הר"ב זקן העליון כו' מסיים הערוך כמו והלחיים דמתרגמינן דלועה. ובפ"ח דחולין דף קי"ט. למאי חזי. פרש"י הא נפסק מאליו כשאוחזין בו א"ר אלעי במלאי שבין המלאין. (דגרס באל"ף. וגם בערוך כתב גי' זו) ופרש"י שאוחז בכל המלאים של שבולת. ולא באחד מהן. והערוך פי' מלאי בין המלאים כלומר נימא שבין הנימין שמגינין ושומרין:

משנה ד

שרשי קולסי כרוב. הר"ב העתיק קולסי כרוב. וכתב רמב"ם פי' ראשי הכרוב כו' אבל סיומא דהרמב"ם. והם שרשי קולסי כרוב:

וחלפות תרדים. פי' הר"ב שרשי התרדים כו' ובמשנה ז' פ"ג דערלה מפרש בע"א:

והלפת. כלומר חלפות הלפת. וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מהט"א (הלכה כ"א):

ר"י מטמא בכולן. כתב הר"ב דכולן חשובים יד לאוכל. ובתוספתא הביאה הר"ש. כל הנעקרים כו' ר"א אם לקטן לתלותן בחופתו או על פתח חנותו. הרי אלו מטמאין. וכן היה ר"א שרשי חלפות התרדין טמאים. מפני שנאכל עמהן. ע"כ. ולפי זה חלפות תרדין מצטרפין. וכסברת ר"י דסוף פרקין גבי עוקץ דלעת. אבל מן המשנה נראה דלא קאמר לענין צרוף. וראיתי בתוספתא פ"ב דטבול יום. דגרס מפני שנמכרין עמהן:

משנה ה

ר"י מטמא. לשון הר"ב הואיל וראויות להפכן בעתר עם התבואה כלומר כשהם עם התבואה. ראויות להפכן ונהפכה התבואה על ידיהן. אבל כפי משמעות לשונו. שנקראו

ידות הואיל שעם התבואה ראויות הן להפכן. לא יתכן לפרש. דהא דהוי ידות היינו כשמשתמשות לתבואה. לא שהתבואה משמשת להן. ואף לפי מה שפירשתי לשונו. אכתי קשיא דכיון דכבר נידושו. א"כ מאי עם התבואה. דודאי ע"י הדישה נתרוקנה התבואה מהן. ולשון רש"י בפ"ק דסוכה דף י"ד הואיל וראויות להפוך ראשי השבולים בעתר ע"י הידות. ע"כ. ופי' עתר כתב רש"י פורק"א בלע"ז. ואלמלא הידות אין נוחין להפכן בה. דמתוך שהם קצרים יוצאין מבין ב' עוקצים של עתר ונשמטין ממנה:

פסיגה של אשכול. פי' הר"ב דרך האשכול כו' ואותן אשכולות נקראו פסיגי ענבים. לא ידעתי למאי קאמר שנקראו פסיגי ענבים. או באיזה מקום שנקראו כן. ולפי לשון המשנה פסיגי אשכול נקראים. ובפי' הר"ש פ"ז דפאה משנה ד' ולאותן אשכילות קטנים קרי פסיגים. בירושלמי ובתוספתא. וכתב עוד פסיגים. מל' נתחים. כדכתיב (ויקרא א':י"ב) ונתח אותו לנתחיו. ומתרגמינן בירושלמי ופסיג יתיה לפסיגייהו:

שריקנה. ל' הר"ב שנתרוקנה מן הפסיגים שבה. כלומר שהסירו ממנה הפסיגים הקטנים ונשארת רקנית. יש לפרש כדכ' שם עוד הר"ש. דיש באשכול סמוך לעוקצה פסיגים גדולים. ומכל פסיגה ופסיגה יוצאין כמה פסיגים. ע"כ. אבל לא ידעתי מאי דוחקיה דהר"ב למוקי למתני' דוקא באיתן פסיגים גדולים. ועוד דקתני שייר בה גרגיר א'. ולדבריו ה"ל למתני שייר בה פסיג א'. אלא נראה לפרש דמיירי בסתם פסיגים. שיש בהן גרגירי ענבים וכן הוא ל' הר"ש הכא. ובפיאה. ונתרוקנה היינו מן הענבים שבה. והוי דומיא דשרביט שפי' הר"ב שהסיר התמרים:

שרביט של תמרה. יצא מן הקצה הזה העבה. אשר הוא דמות קצה הלולבין (כדפי' במשנה ג') שבטים דקים ארוכים יהיה באורך כל א' מהם שני זרתות. או ג'. והאחד מן השבטים הדקים נקרא שרביט של תמרה. ובו יהיו התמרים צומחים. הרמב"ם לעיל משנה ג':

וכן בקטניות. ופול נמי בכללן. וכן מוכח נמי לשון רש"י דפרק העור והרוטב (חולין דף קי"ט:)

ומטמא בשל קטנית. לשון הר"ב דשומר הוא וכן לשון הר"ש גם בפי' הרמב"ם כך הוא. ולכאורה מתני' בידות קמיירי כדתני רישא כל ידות כו' וכן מדקתני בכולהו טמא. ולא קתני מצטרף. ובפסיגה פי' הר"ב לענין יד. וכ"כ הר"ש בפ"ז דפאה. ומיהו בגמרא דפרק העור והרוטב (חולין דף קי"ט) מייתי לה להך דראב"ע לענין שומר. ושם כתבו התוס' לפי דרכם דבכל הספרים כתוב שייר גרגיר א' בכל שומר ושומר טמא. אבל גי' רש"י כגי' דידן שייר בה גרגיר א' טמא. מ"מ משמע מסוגיא דהתם דשרביטין שומרים הן.

והרמב"ם בפ"ה מהט"א [הלכה ט'] כתב פסיגה כו' ואם נשתייר כו' הרי זה יד כו' וכן שרביט תמרה וכו' וכן שרביט קטנית כו':

משנה ו

והכלוסין. פי' הר"ב מין קטניות. ובפרק בתרא דתרומות משנה ד' מפרש בשם הרמב"ם מין תאנים. וכ"פ הרמב"ם גם בכאן וכן נראה דדבר הלמד מענינו הוא. ועל הר"ש ג"כ תימא דהכא מפרש מין קטנית. והביא לראיה מסוף פרק אלו טרפות (חולין דף ס"ז) יתושין שבכלוסים שפירש"י מין קטנית ובתרומות מפרש מין פירות. והביא ג"כ להא דאלו טרפות. עיין עוד בפ"ג משנה ב' ולשון מהר"ם מין קטניות שקורין צורנ"ש בלע"ז:

עוקץ דלעת טפח. הסמוך לאוכל הרמב"ם פ"ה מהט"א [הלכה כ']:

דלעת. ל' הר"ב דדוקא דלעת יונית. ונמצא בספ"ב דכלאים שעליהן ארוכין. אפשר שגם עוקציהם ארוכים מדלעת אחרת אבל הר"ש כתב וכל אלו עוקצן טפח וכ"כ מהר"ם:

קונרס. הר"ב העתיק קונדס בדלי"ת וכן הרמב"ם בחבורו פ"ה מהט"א [שם]. אבל בפירושו העתיק ברי"ש וכן במתני' סוף פ"ה דכלאים. ובחבורו שם גם הר"ב במשנה דכלאים העתיק ברי"ש. והר"ש העתיק בשניהם ברי"ש. והערוך כתבו בערך קונרם ברי"ש. אבל בערך עכביות העתיק בדל"ת. ועיין לשון בראשית רבה שאני מעתיק בפ"ג משנה ב':

פרק ב

משנה א

זיתים שכבשן. פי' הר"ב ביין. או בחומץ. או בשאר משקין. ונראה בעיני שר"ל בשאר משקין הדומים ליין וחומץ. שהן מעמידין ומקיימין האוכל וכן בכל מקום רגיל הר"ב לפרש כבשים ביין. וחומץ. או ציר. או שמן. או מלח עם מים וכמ"ש בפרק דלקמן משנה ה'. עיין לשון הר"ן שכתבתי במשנה ו' פ"ב דע"ז. ואין כאן מקום להאריך בזה:

אלא למראה. פי' הר"ב כדי שיהיו נראים יפים וכו' ואפילו לר"י [דבתוספתא שהבאתי] במתני' ד' פרק דלעיל דאם נטלן לתלות בחופתו כו' הרי אלו מטמאין. אע"ג דהתם לאו לטלטלן בההוא יד קא בעי אלא למראה בעלמא מ"מ צריך הוא שם ליד כדי לתלותן בו. הר"ש: *

[**והנץ**. פי' הר"ב בפי הקשואים כו' וכן לשון הר"ש ועיין בפירוש הר"ב משנה ג']: *

[**טהורה**. והר"ב העתיק טהורים. ובדר"י העתיק טמאה. והר"ש העתיק טהור וטמא. והרמב"ם בפירושו בדר"י כתב מטמאין. ולא ראיתי משנתינו כלה מועתק בחבורו פ"ה מהט"א ואיני יודע למה]:

לפני התגר. כתב הר"ב דניחא ליה כו' שמתוך כך נראה הקשואים יפים וכאילו מחדש נתלשו כו' וכ"פ הרמב"ם. והר"ש כתב על זה הפי' דתימא וכי אין זה למראה. ובריש לא פליג ר"י ע"כ. ואפשר לי לחלק בין הדבר המחובר בפרי עצמו כמו כשות והנץ לטרפי הזית דמעיקרא אינן מחוברים בפרי עצמו:

טמאה. פי' הר"ב דהוי שומר. ולפי' מצטרף ג"כ. וכן פי' הרמב"ם בהדיא:

משנה ב

חותל. ונ"א חותם. ופי' הר"ב גרגיר כו' וקשה מאי לפיכך וכ"כ הר"ש. וכתב מהר"ם דל"נ דה"פ כיון דאמרינן דגרעין של רוטב מצטרפת. משום דחשיבא שהוא מוצצה מחמת רטיבותא. ומיירי בתמרי ארמייתי שאין מבושלים כל צרכן ונשאר קצת מן האוכל על הגרעין. ולהכי כיון דחזיין למוצצן מצטרפין. אבל ביבשה אין נשאר מן האוכל על הגרעין לא מצטרף. א"כ לפי חותם של יבשה דחשיב ונגמר וחזי לאכילה עם התמרה מצטרף. ושל ריטב דלא חשיב. לא מצטרף. ע"כ לשונו. והרמב"ם גרס כגי' הספר חותל ופי' הר"ב בשמו קרום כו' ושל רוטב כו' אין הקרום מצטרף וכו' ועוד בפי' הרמב"ם הקרום הזה ג"כ נפרד מעצם (רוטב התמרה). אמנם הקרום אשר על גרעים התמרים היבשים. הוא דבק בעצם התמרים. *[ומ"ש הר"ב בשם הרמב"ם דגלעינה כו' הוא שומר לפרי. שאם לא הגרעין היה נפסד. זה לשון הרמב"ם שאם יסור הגרעינים (תתרכך התמרה הלחה) ותפסד]:

גלעינה שמקצתה יוצאה כו'. פי' הר"ב כגון גרעינה של תמרה לחה שנאכלה חציה כו' אבל כשהתמרה קיימת אף מה שיוצא מצטרף כדקתני רישא אף ע"פ שיוצא המצטרפת. כ"כ הראב"ד פ"ה מהט"א (הל' ט"ו). והרמב"ם [בפירושו] כתב דסיפא פירושא דרישא. דכי קתני לעיל אף ע"פ יוצאה מפרש השתא דדוקא שכנגד האוכל הוא שמצטרף:

עצם שיש עליו בשר. ל' הר"ב כזית בשר. כן ל' הר"ש וקשיא לי דלסוגיא דגמרא שכתבתי בפ"ק משנה ה' אפילו בפחות מכפול יש שומר. וכן פסק הרמב"ם בפ"ה מהט"א (הלכה ט"ז) ובתוספתא הביאה הר"ש ריא"ז קולית שיש עליו כזית בשר. גורר את כלה לטומאה. וחכ"א אע"פ שאין עליה* אלא כפול גורר את כלה לטומאה (ע"כ). והכא לא לגרור את כלה היה. והא דתנן בפ' העור והרוטב משנה ד' עור שיש עליו כזית בשר התם משום

טומאת נבלה שאינה מטמאה בפחות מכזית ולא משום צרוף היא כדתנן התם בריש הפרק:

רי"א. והר"ב העתיק ר"ש וכן הוא בפי' הר"ש אבל הרמב"ם העתיק כגי' הס'. וכן בכל הנוסחאות. גם בתוספתא שהעתיק הר"ש:

רואין אותו. פי' הר"ב אם יש בבשר כו' כחוט של ערב. כ"כ הר"ש מהתוספתא. ושל ערב עב משל שתי כמ"ש במשנה ה' פ"ק דכלים וע"ש:

כגון הסיאה וכו'. כתב הר"ב שגם אלו כך דינם וכו' וכ"כ הר"ש. ולישנא דכגון לא משמע הכי. והרמב"ם מפרש דחכמים תרתי קאמרי. שכנגד האוכל מצטרף. כלומר מה שתחת הבשר. ולא מה שאינו תחת הבשר. והוא הצד שאין בו בשר. ובתוספתא איזהו כנגד האוכל. כלומר עד היכן. וקאמר אם יש שם חלל. עד חלל. ואם אין שם חלל. אין טמא אלא חיסום העליון בלבד. ואהנך קיימי הא דקאמרינן כגון הסיאה כו' שאנו רואים אותו כאילו כבר סר עד שלא ישאר מגוף העצם אלא שיעור דק מדובק בבשר. כדקות שבט האזוב אשר עם דקותו כבר מצאנוהו שומר למה שעליו מן (העליון) [העלין]. אלו דבריו. ומ"מ תני בתוספתא חבילי אזוב והסיאה. והקורנית. כנגד האוכל מצטרף וכו'. ומינה פירשו. הר"ש והר"ב למשנתינו:

משנה ג

הרמון. והאבטיח שנימוק מקצתו כו' שלם מכאן ומכאן כו'. לכאורה זו ואצ"ל זו קתני ולשון הרמב"ם בספ"ה מהט"א (הלכה כ"ב) הרמון והאבטיח שנימוק מקצתו. אין הנשאר חבור לאותו שנימוק. ואין הנשאר מן הקליפה מצטרף. שהרי אין שמירתו מועלת כלום. וכן אם היה שלם מכאן ומכאן. ונימוק באמצע. אין הצדדין חבור זה לזה. ואין קליפתו מצטרפת:

והנץ שלו אינו מצטרף. דאין שומר ע"ג שומר. כדלקמן. רש"י פרק העור והרוטב (חולין דף קי"ח:)

רא"א אף המסרק טהור. כתב הר"ב ואין הלכה כר"א וכ"כ הרמב"ם ומכלל דפליגי רבנן. וצ"ל דמסרק בכלל הפטמא הוא:

משנה ד

הפנימית בין שלמה בין קדורה מצטרף. שהרי היא עצמה אוכל. והחיצונה בין כך ובין כך אינה מצטרפת שאין שומר ע"ג שומר חשוב שומר. רש"י בעור והרוטב דף קי"ט. וכתב הר"ב דאין הלכה כר"י. וכ"כ הרמב"ם בפירושו אבל בחבורו פ"ה מהט"א פסק

לדר"י. והכי מסתברא. והא דתני בל' פלוגתא. נמצאים הרבה כן ולא פליגי כמ"ש בפ"ג דבכורים:

קדורה. כתב הר"ב כדתנן בעירובין פ"ה משנה ד':

משנה ה

שלא מירק. כתב הר"ב כמו ומירק כו' במס' יומא פ"ג משנה ד':

ולשלוק. כתב הר"ב שליקה טפי מבשול. וכן לשון הר"ש. וכלומר שהוא קרוב לצלי ומתקשה הבשר יותר מהבשול. ועיין במשנה דלקמן ועיין ברפ"ו דנדרים:

אוכל שהתחיל בו אינו חבור. פי' הר"ב אוכל שפירק בלבד. וכן פי' הרמב"ם. ולגופיה ודאי דלא איצטריך אלא לדיוקא. הא אוכל שלא התחיל בו חבור. וכ"כ הכ"מ פ"ו מהט"א (הלכה ז'). ומ"מ לישנא דהתחיל בו לא ניחא. דהל"ל אוכל שפירק. והר"ש מפרש אותה חתיכה שהתחיל למרק בה אינה חבור. דסופו למרקה לגמרי אבל השאר חבור. ע"כ [ועיין בפי' הר"ב סוף משנה דלקמן]:

האגוזים והשקדים. כתב הר"ב השתא מיירי במפצע באגוזים כו'. כל זה לשון הר"ש. ולשון הרמב"ם מבואר יותר וזהו האגוזים והשקדים ר"ל האגוז האחד והשקד האחד אוכל שלה וקליפתה חבור זה לזה כמו שקדם כי הקליפות שומרין להם כל זמן שהקליפה מחוברת באוכל חבור טבעי. אכן כשסרה הקליפה. אין ספק כי אינו מיטמא ואע"פ שהחזירו למקומו. וכשנשברה הקליפה ונשארה (עם) האוכל. והיתה שבירתה מעוטה. כגון בקיעת כלי החרס הרי זה חבור כו':

משנה ו

שיגוס. והר"ב העתיק שיגוז. ופי' שיחתך. ויהיה שם מושאל. מגזי נזרך והשליכי (ירמיהו ז':כ"ט). והרמב"ם העתיק כגי' הספר. ופי' יכרית. ויתכן להיות שהסמ"ך והזי"ן מתחלפין. ששניהם ממוצא זסשר"ץ, והר"ש העתיק ג"כ בסמ"ך. ופי' מלשון מגיסה בקדרה דמכשירין פ"ה. ע"כ. ולי היה נראה לגרוס שיגום במ"ם מלשון עד שיגום פ"ד דשביעית וספ"ט דתרומות ועוד רבים במשנה:

שלל הכובסין כו' חבור. פי' הר"ב לטומאה כלומר אבל לא להזייה. כדתנן במשנה ט' פרק בתרא דפרה:

משנה ח

אם יש בהן חלל. ורקנית. הרמב"ם פ"ד מהט"א:

ובשר זקנה. ה"ג בכל הספרים. וכן העתיקה הרמב"ם שם. והכי מייתי לה בגמרא פ"ה דמנחות דף נ"ד. ויראה לי שהמכוון בלשון נקבה. דאבהמה קאי וכל המין בכלל:

משנה ט

טהורה. עיין במשנה דלקמן ונ"ל טעמיה דת"ק מדתנן בספ"ט דתרומות שתילי תרומה שנטמאו. שתלן טהרו מלטמא וס"ל דאית לן למימר שהכל נמשך אחר מה שהוא חוץ לעציץ. כיון דחשבי' ליה כמחובר ראוי שנחשב התלוש שיהא נמשך למחובר. ומפי' הרמב"ם משמע דס"ל דמתני' מיירי כשעדיין לא נטמאו. אלא בראוין לקבל טומאה מיירי. ומוקי לה נמי בעציץ נקוב ושיצא חוץ לעציץ רבותא. דאפ"ה טהורה הואיל שמה שבתוך העציץ נקוב כמחובר הוא. נמשך הכל אחריו. וכ"כ בחבורו פ"ב מהט"א (הלכה ט'):

אמר ר"ש מה טיבה. [פירשתי המלה במשנה ח' פ"ק דכתובות:

אר"ש] **ליטהר כו' והטהור יאכל**. תמיה לי דמאי דנפיק חוץ לעציץ. לא עדיפא ממה שבתוך עציץ נקוב ושמעינן ליה לר"ש דמשוי להו נקוב ושאינו נקוב דכתלושים הן בכלאים ספ"ו ובשבת ספ"י. ואף לפי' הרמב"ם דמתני' בעציץ נקוב. לא ה"ל לר"ש לטהר כלום, אבל בגמרא דשבת דף צ"ה בברייתא רש"א אין בין נקוב לשאינו נקוב אלא להכשיר זרעים בלבד ואמרינן עלה דלכל מילי ר"ש כתלוש משוי ליה ושני לענין טומאה. דהתורה ריבתה טהרה אצל זרעים. שנאמר (ויקרא י"א:ל"ז) על כל זרע זרוע אשר יזרע ופירש"י אשר יזרע כדרך שאדם מוציא לזריעה למעוטי מחובר כל דהוא להכי אהני זריעות יתירא דקרא ומיהו שאינו נקוב תלוש גמור הוא ע"כ. ואע"ג דמצריכין להו לזריעות יתירא לשומר דאילנות ודבשר בצים ודגים כמ"ש ברפ"ט דחולין איכא למימר דהכל במשמע:

והטהור יאכל. לא ידעתי מאי רבותיה דשני בלישניה ולא קתני והטהור בטהרתו:

משנה י

כלי גללים כו'. כתב הר"ב ולהכי לא קתני כלי אבנים כו' כלומר דרגיל לשנותם יחד ברפ"י דכלים ופ"ה דפרה מ"ה ושאר דוכתין:

אינם מכשירין את הזרעים. פי' הר"ב דלא מקבלי הכשר כו' כמפורש בריש מסכת מכשירין ומ"ש שאין המים מכשירין כשהן במחובר מפורש במ"ז פ"ד דמכשירין:

כטבלא שאין לה לזביז. אשר עם היותה כלי היא טהורה כמו שנתבאר בפרק שני של כלים [וכן גם כן בכאן כו']. הרמב"ם:

פרק ג

משנה א

*[**מחשבה**. עיין ספכ"ה דכלים]:

כל האוכלים המיוחדים לאדם. אדפתח ביה נקט. הר"ש ועיין מ"ש בריש שבת:

המיוחדים לאדם בכל מקום. הרמב"ם פ"ג מה' ט"א הלכה ג' ועיין לקמן:

משנה ב

החותך מן האדם כו'. ולא חתכו לאכילת אדם גמרא פ"ה דכריתות דף כ"א וכתב הר"ב כולהו בחותך מחיים כו' דאין מטמא אלא אבר מן החי וכל המטמא טומאה חמורה א"צ הכשר כדלקמן ומ"ש ולא בשר שפירש מן החי כדתנן בספ"ו דעדיות:

מן האדם כו'. כי ענין מחשבה הוא שיתכוין אל אותו דבר שיהיה מאכל אדם אף אם הוא ראוי לכנענים בלבד. הרי הוא אוכל. הרמב"ם ועי' בפרק העור והרוטב משנה ז':

מנבלת העוף הטמא. שאין לה טומאה חמורה כמפורש משנה פ"ק דטהרות:

והחלב. מפרש הרמב"ם פ"ג מהט"א חלב בהמה טהורה שחוטה וכתב אע"פ שהוכשרה בשחיטה (כדתנן בפרק העור והרוטב משנה ז') צריך הכשר שני אחר המחשבה ע"כ וטעמא כתב הר"ש במתני' דלקמן חזר ר"ע להיות שונה כדברי ר"י דהכשר שחיטה לא מהני לחלב. משום דאכתי לאו אוכל הוא דבכפרים לאו בר אכילה הוא עד דחשיב עליה. ע"כ. עיין [מ"ש] במשנה דלקמן [ד"ה ונבלת]. ומשנה ט':

והרגילה. כתב הר"ב כך שמה בערבי ובלע"ז פורקקל"ה. וכ"כ הערוך. ואע"פ שברפ"ז דשבועות לעזו הר"ב ברידולגי"ש. הרי כתב שם שהוא חלגלוגית. וכן כתבתי עוד בשם הרמב"ם בפ"ט משנה ה' ותנן ליה ברפ"ט דשביעית. וכתב עלה הר"ב בערבי רגילה. נראה מזה שהכל אחד שהרי גם כאן פי' בערבי כך שמה רגילה:

עכביות. פי' הר"ב עשב מלא קוצים והוא דרדר כו' וכ"פ הרמב"ם. והביא מבראשית רבה וקוץ זה קונדס ודרדר אלו עכביות ובסוף פ"ה דכלאים מפ' הר"ב דקונדס זה דרדר. ושם הביא כך הר"ש מבראשית רבה. וכ"כ הערוך ערך עכביות. ובבראשית רבה שלפנינו בפ"ך קוץ זה קונדס. דרדר אלו עכביות. ויש מחליפין קוץ אלו עכביות. דרדר זה קונדס. שהיא עשויה דרין דרין:

כלוסין. כתב הר"ב רמב"ם אומר שקורין לו בערבי ענב אלדיב. ע"כ. ותמיהני דבספ"ק לא פירשו כך. ולכך נראה בעיני דהכא בבי"ת גרסינן. וכן הוא בפי' הרמב"ם. אע"פ שבנא"י מוגה בכ"ף. ומצאתי למהר"ם. שבנוסחתו הקלבסין:

משנה ג

נבלת בהמה טמאה. כתב הר"ב משמא דגמרא פ' דם שחיטה [בכריתות דף כ"א] כגון דאיכא פחות מכזית נבלה וצרפה כו' אבל כזית וצרפה ליכא למימר. ומהניא מחשבה שיטמא האי כביצה אוכלים אחרים. אפילו לא יגעו האוכלים רק בצירוף ולא צריך שיגעו בנבלה. דמדנקט במתני' עם נבלת עוף טהור. משמע דומיא דנבלת עוף טהור כלומר דצריך מחשבה כמו על עוף. ולכך נקט פחות מכזית. תו' שם [ד"ה כגון] ועוד תירצו מכח לשון הברייתא דהתם:

בהמה טמאה. אף החיה בכלל כדמוכח מפלוגתא דר"ש. וכן אתה מוצא בלשון הכתוב. כדאיתא פרק בהמה המקשה (חולין דף ע"א):

ונבלת העוף הטהור. ול"ג הכא והחלב. דליכא למימר ביה א"צ הכשר. דאי בחלב נבלה. הכא אין מטמא טומאה חמורה. דכתיב (ויקרא ז':כ"ד) יעשה לכל מלאכה. [עיין בפי' הר"ב משנה ט'] ואמאי לא לבעי הכשר [ובשחוטה הא תנן לעיל דצריכה] הר"ש. וכ"כ [רש"י] בפ"ה דכריתות דף כ"א. דהתם מייתי לה למתני' בגמרא. וכן הוא שם בספרים:

ואינן צריכין הכשר. כתב הר"ב שסופן לטמא כו' וילפינן לה כדפי' הר"ב בריש טהרות:

והחלב בשווקים. כתב הר"ב מיירי בחלב טמאה. וכן פי' הרמב"ם. ולפי מ"ש במתני' דלעיל דבטהורה הכשר שחיטה לא מהני. דבכפרים לאו בר אכילה הוא. איכא לפרושי הכא אף בחלב טהורה שחוטה. וכ"פ הר"ש ז"ל וחלב נמי נהי דהכשר שרץ בעי. דאפילו חלב נבלה אין בו טומאת נבלה כדלעיל. מ"מ הכשר מים לא בעי. כגון בחלב שחוטה דהוכשר בשחוטה. אבל בכפרים דבעי מחשבה. בעי הכשר. דלא הוכשר בשחיטה. כדפי' לעיל. משום דהוי הכשר קודם מחשבה. ע"כ. וכ"כ ג"כ הרמב"ם עצמו בחבורו פ"ג מהט"א [הלכה ג']. ועיין בפי' הר"ב משנה ט':

משנה ד

לולבי זרדים. פי' הר"ב ענפים רכים כו' וז"ל הרמב"ם הם הקצוות הרכים היוצאים בקצוות השבטים בעת שמלבלבים האילנות. ועיין בפי' הר"ב במשנה ב' פי"ח דשבת:

משנה ה

וראשי בשמים. פי' הר"ב כגון אגוז מוסקאט"ו כו'. וז"ל הרמב"ם צמחי הבשם כולם נקראים ראשי בשמים. ר"ל קצות הבשם. וזה כגון הקנה. והקנמון. ואגוזי הבשם. ונרד כו':

*[**והחלתית**. פי' הר"ב ואף ע"פ כו' ועמ"ש במ"ה פ"א דטבול יום]:

וחלות חריע. פי' הר"ב כרכום יערי וכו' וקשה לי בבפ"א דכלאים מ"ח דתנן חריע. ומפרש לה הר"ב הכי ואילו הכא דקתני חלות חריע משמע ודאי דענין אחר הוא ובערוך ערך חריע. ירוש' מהו חריע. מוריקא. ובסוף עוקצין חלות חריע י"מ שזה חלת חריע פחות ממוריקא שהוא דק וזה רחב כאצבע. והוא זול והנשים שפין ממנו פניהם. ע"כ. ולשון הרמב"ם חלות חריע. זה שמוציאין לבו. ושוחקים אותו. ועושין ממנו עוגות ומשתמשין בו בטעמים. והירושלמי באר לנו כי חריע הוא הנקרא בערבי אל קרטם. עד כאן. ובכלאים כתב. חריע בלשון ישמעאל. מצפור. ע"כ. ולשון ישמעאל הוא לשון ערב:
ואינן מטמאין טומאת אוכלין. לפי שאינן נאכלים להנאת גופן. אלא מפני שנותנים טעם במאכלות. או מפני הריח. או המראה. הרמב"ם פ"א מהט"א [הלכה ו']:

משנה ו

והבוסר. כתב הר"ב משהגיעו להיות כפול הלבן נקראים בוסר. וכ"כ הר"ש. מהגמרא דפרק מקום שנהגו (פסחים דף נ"ג.) ואיתמר אמתני' דספ"ד דשביעית ומייתי לה התם. וע"ש בפי' הר"ב ומכאן מוכח כפירוש האחרון שכתבתי משנה ה' פ"ה דמעשר שני. דבוסר שהגיע לכפול הלבן. עדיין לא הגיע לעונת המעשרות:
פריצי זיתים וענבים. פי' הר"ב שנתקשו קודם בשולן ואין נפרכין בבית הבד. וכ"פ הר"ש בשם הערוך. וקצת קשה בעיני. דהיאך אפשר שלא יהו נפרכין בבית הבד. אבל לדברי רש"י ניחא דבפ"ט דב"מ דף ק"ה מייתי לה למתני' התם ואמרינן עלה וכמה פריצי זיתים. ר' אליעזר אומר ד' קבין לקורה. ופירש"י שמכניסין בבית הבד מהן. כדי שיעור טעינת הקורה בפעם א'. ואין מוציאין אלא ד' קבין שמן. ע"כ:
הקצח. כתב הר"ב ניי"ל בלע"ז כו' ורגילי' לתת אותו בלחם כו' עיין מ"ש בשם הראב"ד במשנה ג' פ"ה דעדיות:

משנה ז

*[**לכל דבר**. עיין בדבור דלקמן]:
אלא שהוא נלקח בכסף מעשר. והכא לא פליג ריב"ן דאמר במשנה ה' שכל שאינו מטמא טומאת אוכלים אינו נלקח בכסף מעשר. והלכה נמי כמותו. דקור שאני. דחזי ע"י שליקה וטיגון. והוי כבהמה וחיה שנקחת בכסף מעשר. משום דחזיא ע"י שחיטה ובישול. וקור נמי לאחר שליקה וטיגון. מטמא טומאת אוכלים. אבל קודם שליקה דלא חזי. לא מטמא. ומ"מ ניקח. כיון דחזי על ידי תיקון. כ"כ הר"ש במשנה ה' וכ"כ התוס' בפ"ו דנדה דף נ"א [ד"ה אם ניקח]. ומסיימו וריב"ן לעיל פריך שפיר. אי נקחת בכסף מעשר. לפי שראוי' אחר תיקון לאכילה א"כ יטמא טומאת אוכלין מיד. שהרי בקל יכול

לתקנה. ומעתה יש עליה שם אוכל. ולא דמי לקור שמחוסר שליקה וטיגון. ואי אין מטמא טומאת אוכלין. לפי שאחר התיקון אינה ראויה בפני עצמה לאכילה. א"כ גם לא תהיה נקחית בכסף מעשר ע"כ. וקשיא לי דהא דתנן לכל דבר. היינו דבפ"ג דערובין דף כ"ח מייתי ברייתא [הביאה ג"כ הר"ש במתני' דהכא] וקתני קור נקח בכסף מעשר ואין מטמא טומאת אוכלין כו' רבי יהודה אומר קור הרי הוא כעץ לכל דבריו אלא שנקח בכסף מעשר. ואמרינן רבי יהודה היינו ת"ק. אמר אביי שלקו וטגנו איכא בינייהו. משמע ודאי דה"ק לר' יהודה אפי' שלקו וטגנו אינו טמא. ולת"ק אם שלקו וטגנו מטמא. דלא אמרי' הרי הוא כעץ. וכן פירש"י ומש"ה נמי פסק הרמב"ם בפ"א מהט"א [הלכה י'] דשלקו וטגנו מתטמא משום דאתאן לת"ק. והשתא הכא במתני' דקתני הרי הוא כעץ לכל דבר היינו כר"י. דאפילו שלקו וטגנו אינו טמא. אבל התוס' שם בעירובין [ד"ה קור] תירצו בענין אחר דגבי קושט ואינך דלעיל ודאי אי חזי לאכילה הוי אוכל ושפיר קרינא ביה מכל האוכל אשר יאכל. אבל הכא קור לא מיקרי אוכל. כיון דסופו להתקשות. ולא נטעו דיקלא אדעתא דקורא. ומ"מ נקח בכסף מעשר. דהשתא הוא רך והוי פרי מפרי. אע"ג דלא הוי אוכל. ע"כ:

כפניות אוכלין ופטורין מן המעשרות. עיין [מ"ש] בפ"ו דנדה משנה ה':

משנה ח

רע"א אם יכולין לחיות. בנוסחת מהר"ם ז"ל משעה שאין יכולים לחיות:

שנפשח. תרגום וישסף ופשח (שמואל א' ט"ו) הרמב"ם:

ר"י מטהר. כתב הר"ב דחשיב להו כמחובר. ואין מחובר מקבל טומאה. כדמוכח במתניתין דספ"ב. וטעמא כתבתי בריש מכשירין [ד"ה הרי זה]:

משנה ט

חלב בהמה טהורה. אבל לא חיה טהורה. כיון שאמר ואכול לא תאכלוהו [אמרו] חלב שאסור באכילה. טהרתי לך. יצא חלב חיה טהורה. שמותר באכילה. הרמב"ם, והיא ברייתא בפ"ח דזבחים דף ע'. ומ"ש הר"ב שנתנבלה. וכ"פ הר"ש. והיינו שכתבתי בשמו לעיל משנה ג'. דשחוטה בשווקים א"צ הכשר. והרמב"ם מחלק בין נתנבלה לנשחטה. לענין הכשר שרץ. שכן לשונו בנא"י. ואין נראה שכן דעת הר"ב. דראייתו של הרמב"ם מנבלת עוף טמא. והר"ב פירש בהדיא במשנה ג' פ"ק דטהרות. דצריך ג"כ הכשר מים ומגע שרץ:

משנה י

כורת דבורים. כבר שנויה בסוף שביעית. ע"ש. וראיתי עכשיו עוד דברים ראוים להוסיף בה:

ואינה מקבלת טומאה במקומה. וא"ת מה טעם נקט גבי טומאה במקומה דאין חילוק בין במקומה. בין שלא במקומה. דהא לאו מחוברת היא. ואומר רבינו תם דשלא במקומה מקבלת טומאה. כיון דמטלטלים אותה ממקום למקום. ודמי לשאר כלים שבבית. וגזרו בה רבנן טומאה. דילמא אתי לאיחלופי. תוס' פ"ד דב"ב דף ס"ו:

והרודה ממנה בשבת. כתב הר"ב דכתיב ויטבול וגו' ביהונתן כתיב. ובדבש במקום גידולו מיירי. הרשב"ם שם:

משנה יא

משיחרחר. כתב הר"ב ל' לחרחר ריב. והרמב"ם בפירושו הקשה על זה. לפי שהכל מודים כי דבש בכוורת. אינו לא אוכל ולא משקה. אבל הר"ב כבר כתב דסתמייהו לאכילה קיימי. נראה מזה דס"ל דדבש בכוורת אוכלא הוא. אבל דברי הרמב"ם מהתוספתא הביאה הר"ש. ודברי הר"ב כמסקנא דגמרא פ"ה דב"ב דף פ' דבש בכורתו מטמא טומאת אוכלים שלא במחשבה. ואף הרמב"ם חזר בו בחבורו פ"א מהט"א. ופסק כמסקנא דגמ'. [ומ"ש הר"ב ואית דגרסי משיהרהר. כלומר משיהרהר מחשבה בלבו כו' משמע דמחשבה ממש קאמר. ולא דיבור. ועיין ספכ"ה דכלים]:

משנה יב

אמר ריב"ל. חשבו הרמב"ם עם התנאים בפ"ב מי' פרקיו שהקדים לפי' המשניות. ולקמן אכתוב על זה:

לכל צדיק וצדיק. נ"ל לומר בין האוסר. ובין המתיר. וזה ג"כ טעם יפה לסמוך מאמר זה בסיום המשנה. לומר שגם שניהם החולקים. הואיל וכוונתם לשמים. אוהבים הם. כך נ"ל. *[ובני האלוף מהר"ר משה שי' אמר. שלכך אמר לכל צדיק וצדיק לפי שמצינו שני מיני צדיקים אחד צדיק גמור. ואחד שאינו גמור. כמ"ש רז"ל בצדיק וטוב לו. וצדיק ורע לו. כדאיתא במסכת ברכות פ"ק דף ז'. א"נ כדרז"ל (סנהדרין קח) בצדיק בדורותיו. דלגנאי ואפ"ה הכתוב קוראו צדיק]:

שלש מאות ועשרה עולמות. כתב הר"ב כלומר שההנאה וקורת רוח וכו'. כן כתב הרמב"ם. ומסיים אמנם [אריכת זמן הזה. אין סוף. ואין לו אחרית ותכלה] אבל כל נפש שתזכה לחיי העולם הבא. לא תאבד לעולם. והוא ענין יש. ר"ל המציאות התמידי אשר לא יחקר. לפי שיש הוא המציאות [הנמצא. ואין בו אפיסה]. וכאילו אומר כי אוהבי

[נוחלים] את המציאות [במוחלט]. ואין שם מציאות אמתי. אלא ההתמדה. והוציא מפסוק הזה [גם כן] גודל התענוג. על דרך משל. ומספרם יש שלש מאות ועשרה. וזה על דרך התעוררות בלבד. כי אותו התענוג גדול. אמנם האמת כי כמו שאין שווי. בין הנחקר. לאשר אינו נחקר. כן אין שווי. בין אלו המעדנים אשר אצלנו ואותם התענוגים. ע"כ. ויש לי לומר טעם למספר הזה. ע"ד מדרשם ז"ל בנקבה תסובב גבר. שישראל בזמן הזה. כנקבה היורשת עישור נכסים בלבד. שהאומות ע' הם. וירשו רק ז'. אבל לעתיד ירשו כולם. ולעומת זה יאמר בכאן ג"כ מספר יש. שהרי כשנחלו הארץ כבשו ל"א מלכים. ואם לעתיד יכבשו במספר י' פעמים ל"א. יהיו במספר יש. ועתה מדוקדק אומרו להנחיל. דהא קשיא נחלה מאי עבידתה. דבשכר מיירי. וזו אינה נחלה. אבל אי מיירי בכבוש ארצות. הוי נחלה. שכן היא ירושה מאבותינו ועל זו נאמר נחלה בלי מצרים. (שבת קיח) על שם ופרצת ימה וקדמה וגו'. ולדעתי יש עוד מרמזי התורה במספר יש. וידוקדק בזה לשון עולמות. לפי שיש בו ד' פעמים עשרה. אבל השלשה מהם עלו כללותם למספר גדול עד למאה. שכן כללותם הראשונות. והם עולמות. אם מלשון העלם. אם מלשון עולם ממש. אך הרביעי עשרה בלבד. כי מפני שהם עולם הפירוד ממש. לא נזכר כללות בהם כלל. הרחמן הוא ינחילנו. ויזכנו ללחך בעפר רגלי אוהביו. נוחלי יש:

ואוצרותיהם אמלא. בעולם הזה. כ"פ הר"ב במשנה י"ט פ"ה דאבות:

אמר ר"ש בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום. שנא' ה' עוז וגו'. וענין עוז. מורה על חזוק. ומסיים יברך את עמו בשלום. וסיפא פירושא דרישא. ה' עוז וחוזק. ירצה ליתן לעמו. ומה עשה ברכם בשלום. שזהו חזוק. ומבואר הוא בעצמו שכל הברכות שבעולם אין מתקיימין אם אין שלום. ובמדרש רבה סוף פרשת שופטים איתא בזה הלשון. כלי שהוא מחזיק את כל הברכות לברכן בו כו'. ומאמר הזה ראוי להיות בחתימת המשנה. כי ה' עוז לעמו יתן. על שעת מתן תורה הוא נאמר. כמו שדרשו ז"ל מקרא דלעיל מיניה. ה' למבול ישב. (זבחים קטז) שנתקבצו כל הגוים אצל בלעם וכו' ומכיון שכשנתן להם העוז היא התורה. ברכם ג"כ בשלום. נדע מזה שזאת התורה היא גורמת ברכת השלום. ועל כן נבוב לבב ילבב ויחזור עליה לא יניחה אחר שגמרה. גם בא להמתיק ולעורר הלבבות. שאע"פ שהמשניות מלאים ממחלוקת שהיה בין החכמים. ופן יעלה על הלב הנמהר. כי מחלוקותיהם היתה מריבה ומצה. אמר כי לא כן הוא. שעוז התורה כלי מלא ברכת ה'. הוא השלום אין בה שמץ ריב. וחלוק לבבות. וכמאמרם בפסוק כי ידברו את אויבים (תהילים קכ"ז:ה') נראים כאויבים. ונעשים אוהבים. (קדושין ל:) ובוודאי שכן הוא למיימיני' בה ולומדים לשמה. (שבת סג)

לא להתיהר. או להתגדל בפני אחרים ומלבד כל אלה. ראויה כל חתימה שתהא בשלום. כמו שסדרו אנשי כנסת הגדולה בתפלה. ועל כן כמו שהעבודה היא התפלה נחתמת בשלום. כך התורה ראויה שתהא חתימתה בשלום. וכן בתורה כשצוה הקב"ה לברך את עמו ישראל ע"י כהנים. חתם ברכתם בשלום. והנה תמצא שהחתימה היא מעין הפתיחה. דפתח ודרש מאימתי קורין את שמע בערבית. משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. והם המברכים את עמו ישראל בשלום. והרי כבר כתב הר"ב שם דלא תני לה אלא אגב אורחא ולא לגופה. אלא נתכוון התנא שיהיו הפתיחה והחתימה שוין לטובה. ולברכה. עוד ראה כי היתה גם כן התחלה באות מ"ם. וכן החתימה באות מ"ם. כנגד מ' יום דלוחות ראשונות. ומ' יום דלוחות שניות. כי כל המשניות והיא תורה שבע"פ. כולם מרועה א' נתנו. ולמשה מסיני נאמרו. ואתה תחזה כי מספר ראשי תיבות שאר הסדרים מלבד הראשון. עולים ג"כ במספר מ'. וכן מרע"ה היה עוד מ' יום אמצעים בהר. זה נ"ל. והנה אע"פ שר"ש בן חלפתא היה זקן בימי רבי כנראה מתוך דבריו שהשיב לרבי. סלעים נעשו גבוהים. בפכ"ג דשבת דף קנ"ב. ואילו ריב"ל לא חשבוהו בגמרא אלא כאמורא. דבפ"ג דמסכת נדה דף י"ח מתניתא קאמרי שמעתתא לא קאמרי. וקאמר שמעתתא על מימרא דאמר ריב"ל. וכן פירש"י שמעתתא ריב"ל אמורא היה ע"כ. וכן הוא עוד בפרק מרובה ריש (בבא קמא דף פ"ב.) (ומ"מ בימי רבי היה. שהיה גדול מרבן יוחנן) ואע"פ כן ראה רבינו הקדוש להקדים מאמרו של ריב"ל. למאמרו של רשב"ח כדי שתהא החתימה בשלום. ובמדרש רבנן אומרין גדול השלום. שכשמלך המשיח יבא. אינו פותח אלא בשלום. שנאמר (ישעיהו נ"ב:ז') מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום:

סליקא לה מסכת עוקצים וכולהו מסכייתי דטהרות

מה מתוק לחכי מדבש יערות. שזכיתי להשלים גם סדר טהרות

וכן הטיבו ימיכם זקנים עם נערים. בתוספות יום טוב על הששה סדרים.

הדרן עלך שתא סדרי משנה